

KIELITIEDEKESKUS HEUREKA

David Crystal *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge University Press, Cambridge 1987. VII + 472 s. ISBN 0-521-26438-3 (kovak.), 0-521-42443-7 (pehmeäk.).

Perinteisessä burundilaisessa yhteiskunnassa lupaa puhua ja puheenvuorojen järjestystä säätelevät arvoasema, ikä ja sukupuoli: vaikka ikää kunnioitetaan, arvokkaimmat miehet puhuvat iästä riippumatta ensiksi, sen jälkeen ikäjärjestys määrää, kenen vuoro on olla äänessä. Naiset eivät vieraiden läsnäollessa puhu, ellei heiltä kysytä. Korkea-arvoisimmat eivät hevin korota ääntään eivätkä muutenkaan ilmaise tunteitaan; jos ylempiarvoinen vaikenee, se on paheksunnan merkki, eikä muidenkaan ole silloin enää lupa puhua.

Mikä on Försterin syndrooma? Pakonomainen tarve veistellä sanaleikkejä, minä ensiksi kuvasi tämänniminen saksalainen lääkäri 1939.

Kun vuonna 1950 murhasta hirtetyn lontoolaismiehen painostamalla hankittua tunnustusta ja kaiken kieltävää lausuntoa vertailtiin tyylianalyttisesti sen jälkeen, kun samassa talossa tapahtuneista murhista oli toinen mies saanut tuomion, havaittiin tunnustuksessa ja peruutuksessa käytetyin niin erilaista kieltä, että katsottiin tämän tukevan ensiksi tuomitun epäävää lausun-

toa — tunnustus näet poikkesi vahvasti hänen tavanmukaisesta kielenkäytöstään. Kun talossa todistetusti oli tehnyt tekojaan toinen murhaaja, ensin tuomitun maine palautettiin jälkikäteen — ketä se sitten auttoikin.

1700-luvulla kehitettiin keuhkojen tilavuuden mittaamiseksi »pletysmografi»: tynnyri, jossa se jonka keuhkoja mitattiin istui kaulaansa myöten, pää pistäen ilmatiiviistä aukosta esiin. Pienen putken läpi kulkevasta ilmapirrasta mitattiin tynnyrin ilman tilavuutta henkilön sisään- ja uloshengityksen aikana.

Eteläafrikkalainen xhosankielinen laulajatar Miriam Makeba saavutti 1960-luvulla suurta suosiota lauluillaan, joissa hän hyödynsi ilmeikkäästi kiellensä avulsiivi- eli naksausääneitä (*clicks*).

CHILDES (Child Language Data Exchange System) on kansainvälinen tietopankki, johon on vuodesta 1984 tallennettu lapsen kielen tutkijoiden aineistoa muiden käyttöön vertailevan lapsenkielentutkimuksen avuksi.

Bostonissa voi tavallisella työmatkal-

▷

laan ohittaa leikkiviä haitilaislapsia jotka puhuvat haitinkreolia, armenialaisen joka lukee omankielistään lehteä, portugalilaiskortteleita joissa puhutaan, palvellaan kau-poissa ja opetetaan koulussa portugalin kie-lellä, sitten kokea saman italiaksi ja kiinaksi, ja vihdoinkin tehdä tuttavuutta vain espan-jankielistä ohjelmistoa esittävän elokuva-teatterin kanssa — eikä tässä ollut Bos-tonissakaan kaikki. Tämä maassa, jota mon-et sen asukkaistakin pitävät yksikielisenä.

Israelilainen aikakauslehti *Chronicles* ('Aikakirjat') kertoi Raamatun tapahtumis-ta sanomalehden muodossa ja tyyliin; otsi-koita ovat mm. »Sodoma ja Gomorra tuhou-tuneet pahimmassa katastrofissa sitten ve-denpaisumuksen», »Jerikosta ilmoitettiin Kuolleenmeren pinnan laskevan», »Hyksot valloittaneet Egyptin pääkaupungin» jne. Julkaisu ilmestyi 1950-luvulla kerran kuus-sa, ja 48 numeron jälkeen se koottiin kirjak-si.

Tadoma on sata vuotta sitten Norjassa kehitetty kuurosokkeitten kosketusviestintä-keino, jossa sormenpäillä seurataan artikulaatioelinten liikkeitä.

Ja niin edelleen: kaikki tämä löytyy laa-ajan teoksen *The Cambridge encyclopedia of language* 412 suurikokoiselta tekstisivul-ta (yllä esitetyt näytteet samassa järjestyk-sessä s. 38, 63, 69, 125, 126, 231, 361, 389 ja 401). Mutta vaikka juuri tällaisiin loppu-mattomiin, kiehtoviin yksityiskohtiin teosta lukiessaan uppoutuukin, niin että tuntee aivan vaeltavansa kielitieteelle omistetussa tiedekeskuksessa, tämä ei kuitenkaan ole kirjan olennainen anti.

Teos ei ole aakkosellinen tietosanakir-ja (siinä mielessä nimitys »ensyklopedia» on harhaanjohtava) vaan yhteentoista aihe-piireittäiseen lukuun ja yli 60 alaosaan jaettu yleisteos, jossa joka sivulla on yleis-katsauksellisen päätekstin rinnalla runsaasti kuvia, taulukoita, oheistekstejä ja tietoisku-ja; ainakin ennen tällaista esitystapaa on

nimitetty leksivisuaaliseksi. Vaikka taitto ja asemointi tuovat mieleen oppikirjan, on selvää, ettei näin laaja teos ole varsinainen oppikirja: se on kielentutkimuksen koko kentän esittely.

Sellaisena se on monitahoinen ja katta-va. Liikkeelle lähdetään kieltä koskevista populaarikäsityksistä (joita on ollut moni-la maan mahtavillakin), sitten edetään kie-len tehtäviin identiteetin osana ja ilmaisi-mena (etnisen, sosiaalisen ym.). Seuraavak-si ovat vuorossa kielen rakenneominaisuu-det, fonetiikka, kirjoitettu kieli, viittoma- ja merkkikieliset, lapsen kielenoppiminen, afa-sia ja muut kielelliset häiriöt, maailman kielikunnat, kieli joukkoviestinnässä, kääntäminen, kielenopetus ja -huolto, erityiskie-let, kieli suhteessa muihin viestintäjärjestel-miin sekä lopuksi lyhyt katsaus kielitieteen historiaan.

Tätä kielitieteellistä kavalkadia ei tosin ole tarkoitettu yhtenäisesti luettavaksi; ja koko runsaudensarvea on mahdoton yrittää-kään käydä arvostelussa läpi. Mutta kuten Aarni Penttilän *Suomen kielioppi*, tämäkin teos sanoo jotakin lähes kaikesta aihepiiri-insä liittyvästä, mitä kuvitella saattaa — ja Penttilän teoksen lailla ehkä sittenkin hämmästyttävintä on, että kaikki on yhden tekijän työtä: Readingin yliopiston kielitieteen emeritusprofessorin David Crystalin.

Väistämättömistä rajoituksistaan huolimatta tämä on kirjalle eduksi: kautta koko teoksen tuntuu tekijän persoonallinen ote, näkemys ja esitystapa, minkä ansiosta kir-jaa lukee aivan toisessa mielessä kuin ni-menmukaisemman ensyklopedista hakute-osta. Missä Crystalin todella kunnioitetta-van tietämyksen rajat tulevat vastaan, siinä hän kuitenkin herättää ajatuksia ja pohdin-toja tavalla, johon tekijäkollektiivi ei ehkä kykenisi.

Vaikka kirja todella tarjoaa lähes jokai-selle jotakin, jotkut kielitieteen osa-alueet luonnollisesti saavat yhden tekijän teokses-

sa runsaammin huomiota kuin toiset.

Sangen seikkaperäisesti on esitelty mm. fonetiikka, niin artikulatorinen (hengityselinten rakenteesta alkaen) kuin akustinen ja auditiivinenkin, unohtamatta myöskään kokeellista fonetiikkaa. Tässä yhteydessä esitetään myös fonologia — tosin siinä valitettavasti kielten välisessä vertailussa on nojattu ns. UPSID-aineistoon ja Ian Maddiesonin teokseen *Patterns of sounds*, joka kyllä perustuu vertailevan fonologian laajimpaan kielitokseen mutta jonka foneemikriteerit ovat lievästi sanoen arveluttavat (niinpä suomessa on UPSIDin mukaan 34 vokaalifoneemia, koska kaikki pitkät vokaalit ja diftongit ovat luvussa mukana). Muuten juuri fonetiikka ja fonologia on kielen tasoista käsitelty kirjassa yleispätevimmin ja eri kieliä selvimmin huomioon ottaen — mikä ei kielitieteessä ole muutenkaan ollut tavatonta ja osoittaa, että näillä tasoilla tutkimus on päässyt pisimmälle.

Myös lapsen kielenoppiminen, josta siitäkin on kokonainen luku (yksi yhdestätoista), on käsitelty monipuolisesti ja seikkaperäisesti. Jo tässä kuitenkin näkyy yksi teoksen rajoituksista: vaikka kirja tarjoaakin paljon esimerkkejä eri kielistä (kuten kävi ilmi jo tämän kirjoituksen alusta), monia keskeisiä aihepiirejä valaistaan vain englannin kieli-aluetta koskevan aineiston ja tutkimustulosten avulla. Kun Crystal käsittelee lapsen kielenomaksumisesta myös lukemisen ja kirjoittamisen oppimista, tämä olisi tarjonnut tilaisuuden vertailla näitä asioita eri kirjoitusjärjestelmien piiristä.

Alue, jonka Crystal ilmeisesti tuntee omimmaksi, koskapa hän kirjassaan käyttää juuri sen kuvaamiseen runsaimmin tilaa ja suorastaan ylenpalttisesti esimerkkejä, on kieli ilmaisuvälineenä (väljästi ymmärrettynä). Kirjallisuuden kielen ja tyylin tutkimus, tekstilingvistiikka ja pragmatiikka, folklore, kielellä leikittely, kieli sosiaalisen identiteetin ilmaisimena sekä

moderni viestintä on käsitelty todella seikkaperäisesti, ja juuri näillä alueilla on lukijalle tarjolla runsaasti kaikkea sitä mielenkiintoista ja odottamatonta, mitä tutkimus voi tutuksi ja arkipäiväiseksi luullun takaa kielestä paljastaa.

Myös kirjoituksen muotoainesta koskevat orto-, typo- ja kalligrafia tuntuvat kiinnostavan tekijää ennen kaikkea ilmaisun välineinä — tähän viittaavat sekä hänen niille omistamansa runsas tila että se konteksti, missä hän nämä aihepiirit esittää. Kirjoituksen historia taas saa merkitykseen — nähden varsin vähän tilaa, mutta on silti esitetty hyvin tiiviisti ja olennaisilta osin.

Niin selvää kuin onkin, ettei kaikkea voi ottaa mukaan ja ettei yhden ihmisen asiantuntemus kaikkeen riitä (ja onhan teos jo tällaisenaankin laaja), eräät aihepiirit silti jäävät ansaitsemaansa vähemmälle. Tätä puutetta on oikeastaan kahta tyyppiä: joko käsittely jää ylipäätään vähiin tai sitten keskittyy liiaksi (tai tykkäänään rajoittuu) englannin kieleen.

Vaikka kirjallisuuden kieli, tyylioppi ja tekstilingvistiikka ovat hyvin esillä, esitys kuitenkin koskee lähes pelkästään englannin kieltä; sama pätee myös esim. leksikografiaan, ortografiaan, syntaksiin ja semantiikkaan sekä murteentutkimukseen — viimeksi mainitusta olisi lisäksi saanut selvästi enemmän irti perusseikkojakin. Mutta sangen tyypillistähän on toisaalta koko kielitieteessä ollut, että syntaksin ja semantiikan tutkimuksessa on huomattavasti vähemmän vertailtu kieliä keskenään kuin fonologiasa ja morfologiassa; jälkimmäisten alojen metodit ovat vakiintuneemmat ja hioutuneemmat, ja vertailua lienee niillä helpompi harjoittaa silloinkin, kun ei osaa kaikkia tutkittavia kieliä erityisen hyvin.

Tutkimusalueita, joita olisi voinut laajemminkin käsitellä, vaikka sitten muiden kirjan aiheiden seikkaperäisyydestä tinkien, ovat psykolingvistiikka, neurolingvistiikka

▷

(paitsi kielen kehityksen ja tuottamisen häiriöt — jotka kyllä ovatkin tämän alan parhaiten selvitettyjä tutkimuskohteita), nimistöntutkimus, kielipolitiikka (paitsi anglosaksisten maiden; tässä olisi vertailuun ollut paljon sijaa), etymologia ja muu-kin kielihistoria ja miksei myös kielen syn-ty. Viimeksi mainitusta on kyllä kokonainen aukeama (s. 290–291; ja sitä ennen toinen, jossa kerrotaan varhaisemmista, epätieteel-lisistä spekulatioista), mutta aihe on niin tärkeä ja maallikoitakin kiinnostava sekä saanut jo Crystalin teoksen ilmestymiseen mennessä siinä määrin myös tutkimuksen huomiota osakseen, että enemmänkin sa-nottavaa olisi asiasta ollut.

Formaaliset kielenkuvausmallit, tieto-konelingvistiikka ja kielifilosofia ovat jää-neet pois lähes kokonaan. Tosin nämä alueet ovat sangen abstrakteja ja vaikeasti popu-larisoitavia (mikä osaksi selittänee, miksi niiden edustajat mielellään katsovat olevan-sa kielitieteen eliittiä), ja kun Crystalin teos on suunnattu myös kiinnostuneille maalli-koille, tällaiset alat ehkä luonnostaan kar-siutuvat ensiksi. Mutta todennäköisesti kyse on ensi sijassa tekijän asiantuntemuksesta ja kiinnostuksen suunnasta — tällainen hin-ta lienee maksettava kirjan raikkaan persoo-nallisesta luonteesta.

Maailman kielten sukulaisuussuhteiden esittelyssä Crystal ei syyllisty varsinaisiin virheisiin, mutta jossain määrin tyytymätön olen siihen, että hän tuntuu hyväksyvän Joseph Greenbergin Intian–Tyynenmeren («indopasifisen») pääjakson validiksi ryh-mäksi; ja vaikka hän sanookin, etteivät »pa-leosiperialaiset kielet» ole sukulaisryhmä, miksi sitten käyttää tätä nimitystä saman-laisena otsikkona kuin muutoin kielikuntien nimiä? »Altailaisten kielten» haarojen luo-kittaminen toistensa sukulaisiksi on vielä siinä määrin kiistanalainen kysymys itse altaistiikassakin, että ymmärrän Crystalin pitäytymisen perinteiseen käsitykseen

(vaikka sitä vanhentuneena pidänkin); mut-ta Greenbergin intiaanikielten luokitus ei olisi ansainnut päästä mukaan edes vaihto-ehdona (jollaisena Crystal sen onneksi sen-tään esittää) vaan se olisi kuulunut torjua kerta kaikkiaan.

Kovin suppeasti esitetään kielitieteen historia: kuudella sivulla antiikista meidän päiviimme. Kun näistä kuudesta sivusta yksi vielä on kokonaan omistettu Noam Chomskylle, tämä on suhteetonta, vaikka Chomsky olisikin niin suuri kuin toiset us-kovat.

Siellä täällä pistää silmään sanamuoto-ja, jotka asiaa tuntemattomalle antavat har-haanjohtavan kuvan; mainittakoon tässä vain kaksi esimerkkiä Euroopan vähemmis-tökieliä käsittelevältä sivulta 37.

Suomenruotsista: »Ruotsi on suomen rinnalla virallinen kieli, ja ruotsiksi saa koulutusta kaikilla tasoilla; mutta useimmat ruotsin puhujat ovat kaksikielisiä, ja kieli näyttää yleisesti ottaen olevan väistymäs-sä.» Romanian kielitilanteesta: »Suurempia [vähemmistö]kieliä käytetään tiedotusväli-neissä, mutta kaikilla on jonkinlainen viral-linen asema.»

Huoleen on suomenruotsin suhteen toki syytäkin, mutta ei tarvinne tässä selittää, miksi Crystalin muotoilu antaa ulkopuoli-selle liian synkän kuvan nykytilanteesta. Romanian osalta taas luonnehdinta vähem-mistökielten virallisesta asemasta on Kar-paattien neron valtakauden loppuvuosina esitetyksi suorastaan groteski. Tällaiset kömmähdykset tietenkin saavat mielti-mään, minkä verran samanlaisia Crystalil-le on sattunut niissä kysymyksissä, joita en itse hyvin tunne.

Mutta virheet ja mainitsemani kaltaiset merkittävätkin puutteet ovat väistämättö-miä teoksessa, joka yhden miehen työnä pyrkii tällaiseen laaja-alaisuuteen. Olen-naista on, että se mikä on mukana puolus-taa valtaosin paikkaansa ja ettei teoksesta

jää vaikutelmaa, että on yritetty liikoja, kurkotettu kuuseen. Kun Crystal lisäksi on epätavallisen hyvin onnistunut suuntaamaan teoksensa sekä maallikoille että tutkijoille, voi pitää aiheellisena niin teoksen

julkaisemista kuin myös siihen tutustumista.■

JAAKKO ANHAVA

Otavantie 5 B, 00200 Helsinki

TIETOA KOTIKIELEN SEURASTA

Kotikielen Seura on perustettu vuonna 1876 tukemaan suomalaisten kansallisen identiteetin etsintää ja kirjasuomen kehittämistä täysipainoiseksi sivistyskieleksi. Sittemmin seuran tehtäväksi on vakiintunut suomen kielen tutkimuksen, tuntemuksen ja käytön kaikinpuolinen edistäminen. Jäseniä on nykyään n. 600, tutkijoita, opiskelijoita ja opettajia.

Vaikka Kotikielen Seuran toimipaikka on Helsinki, se on yhdistyksenä valtakunnallinen. Seuran kokouksissa asiantuntijat esitelmöivät alan ajankohtaisista kysymyksistä. Kokouspaikkana on SKS:n perinteikäs juhlasali (Hallituskatu 1, Helsinki). Viime vuosina on järjestetty myös jonkin aiheen ympärille keskittyviä laajempia symposiumeja. Seura myöntää vuosittain palkintoja väitöskirjoista ja muista tutkimuksista sekä julkaisee kädessä olevaa tieteellistä aikakauslehteä Virittäjää. Kotikielen Seura ja Virittäjä seuraavat ja aktivoivat suomalaista kielitieteellistä tutkimusta toimimalla tutkijoiden välisenä yhdysiteenä ja tieteellisen keskustelun foorumina.

MITEN JÄSENEKSI?

Sinä Virittäjän lukija olet tervetullut Kotikielen Seuran jäseneksi. Kätevin tapa liittyä jäseneksi on tilata Virittäjä. Jos et halua tilata Virittäjää, voit maksaa jäsenmaksun (30 markkaa vuodessa, opiskelijoilta 15 markkaa) Kotikielen Seuran postisiirtotilille 4180 80-3. Jäsenille lähetetään tiedot seuran kokouksista ja muusta toiminnasta syksyn ja kevään alussa.

SEURAN TOIMIHENKILÖT

Esimies: prof. Heikki Paunonen, 1. varaesimies: dos. Lea Laitinen, 2. varaesimies: tri Kaisu Juusela, sihteeri: Hanna Lappalainen, puh. (09) 191 7041, telekopio 191 7019, sähköposti Hanna.Lappalainen@helsinki.fi.

Seuran osoite: Castrenianum, PL 3 (Fabianinkatu 33), 00014 HELSINGIN YLIOPISTO.